

„A szenvedés íjára felfeszítve: húrod messzebbre hord”

HATÁR GYŐZŐ: A KARKASSZBAN

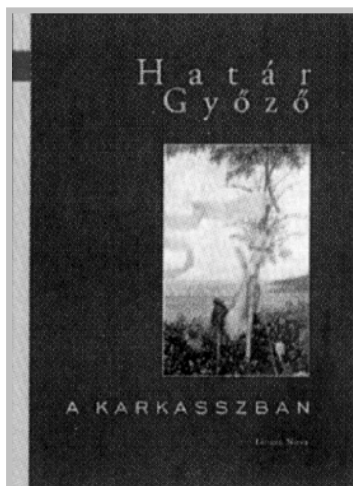
*véka alá rejtett az olyan szövétnek
mi csak lángol magában – nem világol
ezért lettem én világszégényének
a szög – ki kibújik minden zsákból*

*így lettem elvakart világótvárából
kit említeni szégyen ismerni vétek
és egyformán utál tábor – ellentábor
a kiátkozott középén: az a szövétnek*

(A szabad szólas szörnyetege)

Pontos és hiteles önjellemezés. Ugyanakkor megszegényítő szellemi életünkre nézve, amely soha nem integrálta legnagyobb gondolkodóink, művészeink „intelmeit” még élükben; s csak holtuk után döbrent rá arra: iránymutató jelzőoszlopok voltak, akiknek szavára figyelmezve könnyebben megbirkózhattunk volna mindenkori problémáinkkal. Nem rajtuk múlt, hogy „véka alá rejtetten” pislákolhatott csupán szellemlángjuk – ellentétben a bibliai parancsolattal („Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényljk mindazoknak, akik a házban vannak” – Mt. 5: 4–15.). A XX. században, kivált annak második felében ez a szerepfelfogás (a Petőfi-féle „lángoszlop”) sokszorosan meggyalázódott, ellehetetlenült: a fénylő Igazak nem is juthattak szóhoz. Véka alá dugták – nemhogy szavukat, de még őket magukat is!... Csakhogy a szövétnek – lefojtva is, fulladozva is – parázslík; tehát mégiscsak betölti feladatát! Babits „gyertyalángja” (*Isten gyertyája*) még szabadon tört az Ég felé; azóta csak kormozott üvegen át – alig-alig pislákolva – juthat el a fény az emberekhez. S a sokaság már nem is igen viseli el a tiszta fényt, mert nem szeret szembenézni önnön valódi arculatával.

Határ Győző nem igazodik a „sokaság”-hoz, sem pedig az irodalmi „szekértáborok” szempontjaihoz – mondja a magáét, egyenlő távolságot tartva a különféle érdekcsoportoktól. Úgy véli: az Igazság minden-

Littera Nova
Budapest, 2000
400 oldal, 1490 Ft

kor a „kiátkozott” közepén van; ezért kezel iróniával mindenfajta részizagságot. Ez teszi líráját némileg „picassoid” jellegűvé: megfricskázza maga körül az egész világot, s benne önmagát is, persze. Ez nem azt jelenti, hogy nincs költészetének tragikus hangoltsága, hiszen az ironikus felszín gyakran mély sebeket, fájdalmat rejt, a sokat-szenvedett embernek a világ bajain való felülemelkedési képességéből fakad. Meggyőződése, hogy semmiféle „világboldogító” eszmével, „üdv történeti” ígéretekkel nem lehet segíteni a szörny-valóságban; leginkább még a mindenkori „hazugság-összjáték” leleplezésével. Ezért nézi majdhogynem derűs nyugalommal az országos „önpusztítást”, melyben ismét Ady jóslata látszik igazolódni: „Cirkuszponyvák bohócsorsa leng előttünk” (*A fajok cirkuszában*). Hiszen a történelmi tragikum nálunk mindig „komédiába” fúlt (Arany János: *Nagyidai cigányok*, Arany László: *Déli bábok hőse*). Határ Győző lírai oeuvre-éből pedig a XX. század második felének /tragi/komikus eposza rajzolódik ki: a Karkassz, amelynek mindannyian foglyai voltunk – s talán még vagyunk is, léleken. Nem véletlenül került a kötet címlapjára egy H. Bosch – festmény-változat: az /élet/fa viruló lombjai közül egy luciferi pofa vigyorog elő, s az ördög Paradicsomkertjében a hóhér segédei lengetnek győzelmi zászlót.

E monumentális életműből a két előző kötet (*A lélekenek rengése*, 1990. – *Határ Győző levelesládája*, 1998.) után most hosszmeteszben láthatunk válogatást, a legkorábbi (1932-beli) versektől a legfrissebbekig (a 90-es években keletkezettekig) – tematikus elrendezésben. Így válik teljessé a költő szellemalkatáról már korábban kialakult képünk. A hagyomány minden rétegét – a legősibbtől a legmodernebbig – szintetizáló költészetről van itt szó, mind virtuóz verselésében, mind formaképző eljárásaiban, s a legkülönbözőbb nyelvi rétegeket egymásra vetítő, egybejátszó, játékosan kreatív stílfantáziájában. Határ Győző egész szellemi habitusában, a világhoz való viszonyában a szó klasszikus értelmében vett avantgárd jelenség – amennyiben az avantgárd legfontosabb ismérve a „kívülállás”, az élet minden jelenségéhez való kritikai viszonyulás, a társadalmi konvenciók megbontása s ennek kísérőjelensége: a nyelvi „robbantás” (a kifejezésbeli sztereotípiák szétzilálása, merész újító törekvések mind a szóalkotás, mind a szintagma-struktúrák szintjén stb.). Szuverén személyességgel és hihetetlen belső intenzitással hasonítja magához a poétikai alapformákat – az archaikus népdalstrófáktól a legbonyolultabb görögös és nyugat-európai konstrukciókig. Ironikus próza-szövegek, nyelvi blöffök, ön- és világ-csúfoló halandzsakreációk, a stílári szerepjátszás kimeríthetetlen verbális variánsai vegyülnek nála a legtisztább, legmélyebb lírával. Felfogásában a tragédia és a komédia egy-tőről fakad: bármely élethelyzetet szemlélhetünk így is – úgy is; ha nem akarunk belepusztulni a szenvedésbe, akkor meg kell tanulnunk ki-nevetni önmagunkat („Tragédia? – nézd komédiának, s legott mulatni fogsz!” – mondja már Madách Lucifere). Hol sírunk – hol nevetünk önsorsunk buktatói fölött.

A kötet ciklus-beosztása koncentrikus körökben táguló-bővülő (a személyes problematikától a világegész létállapotának filozofikus megközelítéséig).

Alomvízióiban (amelyek végigkísérték egész életét) a tudattalan szub- és szürreális élményei törnek felszínre; a jelenségvilág tengerén lebegve, a szubjektum intuitív tapasztalatai bukkannak elő az abszurd valóságról, amely maga is fantasztikus álmok – rémálmok szövedéke (PÓK AZ ÖKÖRNYÁLON c. ciklus). Reviczky ironikus lírája, Csáth Géza félig-élt, félig-álmodott bizarr novellái, Füst Milán vizionárius képzelet-futamai, Krúdy szecessziós, majd később szürreális prózája, vagy a kései József Attila egyszerre tapasztalati és absztrakt komplex képei már előlegezték az „élet – álom” és az

„álom – élet” egymás határait át-átörő szüntelen ozmózisát. De Határ Győző – meszsze túllépve még rajtuk is – elmos minden „határt” a felszíni és a mélytudat között: „úszni álom tengerén a fulladásig / s ne tudni mék az egyik a másik / a lélek – ha lélek ki hálni jár belém / csak úszik: úszton-úszom az álom tengerén” (*Álomtenger*). Az empirikus valóságnál jóval mélyebbnek, igazabbnak érzi féléber-félálomban megélt intuitív tapasztalatait: „létnek ha van igazádisága és életnek teljessége a létezőben ha van: őbenne van s a kettő közül ő az – ez az, ez a másik / ez a csili-csali csali-csalhatatlan, csali-halhatatlan – ez a fennenlétező / ez az élet-tettenérő álomvilág / mégis! inkább! ez tán az igazádis” (*Világálom* – Kabdebó Tamásnak). A kitágult Idő – a bergsoni „élet-dús” pillanatok „tartam”-mal telítettsége (durée) – koncentrálódik ebben a nagy-intenzitású álomlebegésben: a képzelet, a gondolat szabadon csapong, nem ismerve sem földi, sem kozmikus határokat.

Költőnk persze ezt az álom-életet sem veszi komolyan. „Határ-átlépéssel” még tágasabb dimenziókba kívánczik: „azt álmodtam, hogy átestem a halálon. Am alighogy felfedeztem ezt a „halálutánit”, rádöbentem, hogy aki ezt belátja, nem „én” vagyok. /... / Csak az üres tudat maradt belőlem – az egykori tudat befogadóképességének (aki voltam) a befoglalóformája /... / egy olyan tudat-keret, amely lélektől / animától – személytől / éntől / éniségtől függetlenül megy – rohan tovább az ismeretlen közegben (*A „halálután*”). Filozófiájának egyik sarkalatos pontja, hogy személyi tudatunk lebomlik a halálban – s a khaoszmosz „fekete lyukként” magába nyel. Költőként azonban némileg másként képzei el ezt a „felszívódást” (hisz itt az irracionális lehetőségnek is ad parányi esélyt!) – hátha e tudat-keret majdan új és más személyiségtartalmakkal töltődik fel, újabb „megtestesülések” során?! Az „élet – álom”-ból végül mindannyian kikopunk – Határ Győző tehát ironikusan szemléli magát az elmúlást is: „mint a percegés / a szű percegése a fába / úgy hatol belém az öregedés / minden hiába /... / szemem is új van: / befele – röntgen – Harmadik Szem / azon lesem hogy folyton folyton / folyvást öregszem /... / éjfekete én / hályog mögött ha nyugodni térek: / lógva a lét álommennyezetén / álomdenevérnek” (*Szédülés – alálógás*).

A hústest fokozatos romlását, a szarx leépülését sem fájdalommal, inkább humorral fogadja (HULLAKABARÉ c. ciklus). Hiszen az „életvizsgán” végül mindannyian megbukunk, s „gyalázatunkkal” térünk a sírba – ez az emberiség „köztragikumja”. (*Bukás minden tárgyból*) A súlyos témát a játékos forma ellensúlyozza: könnyed ritmikájú, kacagtató verszetekben, kihasználva a szavakban – hangalakban rejlő rímlehetőségeket idézi meg a költő a „haláltánc” groteszk vízióit (*Covent Garden, A konfabulátor, Bende-gúz Béka karrierje, Vis major* stb.). A kabaré műfajának megfelelően vaskos jelenetekben, a népelet vagabundos – olykor trágár – kifejezéseivel, a kivagyiság – heje-huja – vidámság dacos élni-akarásával vonultatja fel a „halál-menetet” (*A cipzár-ballada* – Hel-tai Jenő emlékének, *Az orvhalász* – Jékely Zoltánnak, *Kacorkirály* – Sulyok Vincének stb.). Mr Funeral director, a temetkezési vállalkozó ritornellójában derűsen nyugtázza: „a hullának is élni kell, a hullából is élni kell” – hiába, a világ így kerek! Költőnk magára vonatkozóan is kesernyés fintorral összegez – mint egykor Arany az Epilógusban: „Sok kudarcom mit meséljem / ha mi volt is kis esélyem /... / – fogyatékbán / elfogytanak: napok évek – elvétettem szerencsém /... / péntek tizenharmadikán / ilyen bajnak szült az anyám!” (*Szerencsenap*). Mindnyájunk közös sorsa: az egyre szűkülő életesély...

A KÁRVALLÁS – SZERELEMVALLÁS – HITVALLÁS c. ciklusok életösszegző jellegűek.

Kettős életérzés fogalmazódik meg itt, mint egykor Kosztolányinál a *Boldog, szomorú dalban*. Költőnk „boldog”: „mindent elvégeztem, megalkottam, amit akartam”; mégis „boldogtalan”: „az én természetem betakarítása húsz évvel elkésve érkezett”. Alighogy valóra váltak ifjúkori tervei – álmai, máris itt a vég: „éjem feketéje felfehérlett / lejárt a bérlet / lejárt a bérlet // szemem eres fehérje csupa vér lett / nincs mit remélned / nincs mit remélned” (*Boldogságról – szenvedésről, Vásári dal, Boldogság bumerángja, Életkép* stb.). Ahogy Füst Milán „kárvallott számadó, megbántott régi szolgáló”-nak nevezte magát – „ki bírót ment el keresni, de nem talált” (*Ónarckép*) – abban az értelemben érzi Határ Győző is „kárvallott”-nak magát. Az ironia leple alatt nála /is/ mély, tiszta emberi fájdalom rejlik (*Belül főrdög, Rohanós* stb.) Az Utolsó vacsora itt nem a krisztusi búcsúvétel és hagyományozás („egyétek és vegyétek...”, „ezt cselekedjétek...”), hanem egyszerű estebéd, amely a kietlen valóságból (hol „méhen kívüli léte” telt, hol egyre-másra érte „a lét ártókökemény verése sújtakozása”) való kiszakadását jelképezi. Az életet három szóban összegzi: „szenvedés – kínszenvedés – kiszzenvedés” (*Háromság*).

„Ködlovagnak”, mindenből kimaradtnak érzi magát, akárcsak a múlt századvég „ködlovagjai”: „elkészt” könyveivel nem tud behatolni a kortársi köztudatba („már csak a múltamhoz – árnyakhoz beszélek / könyvek sokasága sápadt ködlovaglás” – *Múltak árnyalakja* – Csuha Istvánnak, aki „a magyar irodalomba visszaintegrálhatatlannak” nevezte 1989-ben alkotásait). Mintha „kődedénybe bedugaszolva” élne, csak „az üreske sötétnek” mondogatja – mormogja panaszait; de már-már nem is bánja, hiszen „öreg-mindegy maholnap / hogy ötszáz – ezer – vagy egy szoftver-kötet /... / hova én indulok ki vizs ‘tele koffert’ / betűsorra rőfnyi vastag föld terül / kiadók szerkesztők nem kajtatnak szoftvert / s a férgek nem értenek komputerül” (*A Tuskólábú vallomásai, Múmia, Szomjúság, Szövegszerkesztőmhöz* stb.). S bár sejti: a Halhatatlanok közt van a helye, mégis fájjalja: „utóélete van csak (élete nem volt) [...] az ő története: meg – nem – történte”. Szellem-Magaslatáról még visszatekint arra a közegre, amely kivetette magából, s könnyedén odahagyja földi börtönét: „megülök a mennybolt homlokán / félsz se mersz se – híd felégetése / jut eszembe! gondom a titok / – tejutazás tató tengerzése / s hamvaimban hátatfordítok” (*Utóélet, Hamvadóban*).

Határ Győző nem hisz abban, hogy bármiféle „világmegváltó” eszme – vagy személy – megmenthetné a „selejt-emberiséget” a maga-felidézte pusztulástól. Effajta illúziók – álmok csak a legendák világában teremnek (*Istenség, Térkitöltősdí, Keletkezés-mítosz, Angyalvallomás* stb.). Ezért idézi ironikusan versben is, prózai műveiben is Krisztus és a próféták alakját (*Három imposztorok, Lelenc-evangélium* stb.). Ugyanakkor racionálisan szembenéz azzal a ténnyel, hogy a szellemi ember sorsa mindenkori a „keresztrefeszítettés”. Ha az élen haladót utoléri a nyomában özönlő sokaság, nincs irgalom: „elvesztél, jámbor; szánd – ne védj magad” (*Tettenért, Karaván*). Ő arra büszke, hogy e „mítosz-zabáló, mítosz-hurkatöltő világban” nem a hit, hanem az értelem szavát hallatja, s illúziók hintése helyett a nehezebb, de egyértelmű utat választja: az áltatások leépítését, a láttatások letörését, a látszatok alásöprését – „a képmutogatók kiharancsolását a templomból”. Ez az őszinteség és keménység tartást, erőt és méltóságot ad neki. „Az én szemem a sasbércen rebbetlen; tekintetem a sasbércen tiszta, pillantásom az üres ég boltozatára: felfelé néző”. Mindenféle /tév/eszménél többre tartja

a „tényérzést”, az élet eleven áramában megélt tapasztalatokat (*Megvilágosulás, Életideg könyörgése, Második könyörgés* stb.). S ha ezért „kiközösítik” – azaz nem vallja magáénak egyetlen érdekcsoport sem – ő büszkén vállalja a Legnagyobbak mindenkori magányát: „Visszavételelem az Úrközybe / gyalogsátánok fizetett kara / ne sirassa – nem kell a könnye: / krokodil-könny ontó Niagara // jól érzem magam keselyű-beleekben: szárnyizomban ojtó életmelegben” (*Magának halt meg*).

Az élet csodája, kegyelme, hogy „sasbérc-magányát” mégis van, ki megossa vele: „Édesével”, Prágai Piroskával, majd’ félévszázada megértésben-boldogságban él. Magaslati fészkek biztonságos, meleg otthont nyújt kettejüknek, melyből a pajkos-gyermeki jókedv és az egészséges erotika sem hiányzik (*A szerelem vallása, Eleven ház, Kantiléna, Flóra, Diána mozdulatlan, Öregbéres dala* stb.). S bár Határ Győző szerint sem csupán „test” az ember, szerelmi lírájának „üzenete” mégis: a testek harmonikus egybefonódása minden igazi párkapcsolat biopszichikai alapja. Az elementáris erejű találkozások – szerinte – csakis erre épülhetnek, s csak az lehet igazán boldog, aki nem tagadja meg a biosz hatalmát (természetesen, a lelki tényezővel összehangoltan!). Az öregkori, egymást életető szerelem csakis azoknál alakulhat ki, akik élték „a húscsomag csodáját”, ugyanakkor ez az eredendő vonzás fokozatosan „lélekházassággá”: egymást gondozó – dédelgető összetartozássá finomult (*Húscsomag, Öreg test*).

Határ Győző öregkori lírájának egyik legszebb, legmegrendítőbb darabja az a monoton, mély tragikumú halotti zsolozsma, amelyben – még élve, de már félig-túlannról – búcsúzik Kedvesétől (aki, tizenhárom évvel fiatalabb lévén, feltehetőleg túléli majd). A „fekete lyuk” vonzásába kerülő élet – távozóban – gyöngéd-óvó szeretettel tekint társára vissza (*Ne nézz rám*). A kezdő- és a záró-versszak – egyetlen szó változtatásával – gyászkeretbe vonja a költeményt: „az élet estéje ránk sötétedett / ne nézz rám komozd be képedet / az élet koporsó éje ránk szakad / maradsz magadra – elbocsátalak” (a zárásban: „vigyázz magadra – elbocsátalak”). A halálba menő nem önmagát sajnálja, hanem az élő, akit magára hagy: mi lesz vele? ki fogja vigyázni lépteit? ki fogja megvédeni őt a magány gyötrelmeitől? A komor szabályossággal kripta-szerűen egymásba épített párosímű, négy soros strófák Hádészt idézik elénk: „a Nap itt nem sugár a fény fénytelen / itt szó jel kép érvény érvénytelen // se nyelv se költészet – nincs az a toll / hát még ének mi idáig lehatol”. Sugárzó „örömálmom életpalotájuk” összeomolván, vége mindennek.

A magyar líratörténetben egészen kivételes jelenség az ilyen mélységű öregkori szerelmi líra – már csak azért is, mert kevés költőnk élt ilyen hosszú időn át ilyen mélységű harmónikus párkapcsolatban. Kettejük életére „a szeretet rendje” jellemző (ahogy Aquinoi Tamás mondja: „ordo amoris”), ezért természetes módon morális – nem dogmák-konvenciók által szabályozott. „Szentség-házban” élnek, „életszentelő hűség” kötelékében; egymásból merítik az életenergiát, s a kölcsönös segítség-nyújtás (aminek legmagasabb foka az önzésen is diadalmaskodó szeretet) megtartja őket a külvilág minden roncsoló hatása ellenében. Talán ezért /is/ hosszú életűek – s még öregkorukban is sugárzóan boldogok.

Egyébként Határ Győző nemcsak az „élet”-hez, de az „irodalom”-hoz is ironikusan viszonyul. Ez a távolságtartó, „fricskázó” attitűd könnyíti meg számára, hogy a nálunk megszokott – elvárt poétai szereptudattal szembeszegüljön (*DARÁZSDURUZSOLÁS, GYÜLÖLET RAKAJA* c. ciklusok). Ő úgy véli: a költőnek legyen meg a maga

sajátos világképe (amelybe természetesen politikai elgondolásai is beletartoznak), de a költészet nem lehet a politika „szolgálóleánya”! – ami a másodvonalbeli magyar költők mindenkori eszménye volt. „Az egyetemes ezeresztendő magyar irodalom mennyei depozitóriumában” – véli – mind megürülnének „a roskadásig telített hatalmas könyvespolcok”, ha a Megítélő utasítást adna: „adjátok vissza ha mivel a politikának tartoztok!” – s maradna „mindösszesen ha tizenkét ösztövért kötet”, ami valóban „irodalom”-számba vétetik (*Múzsátlanok múzsája: politika*). Az irodalmi élet porondján „a tehetség nincstelenjei” nyüzsgönek, akik kaján irigységgel gáncsolják-szidalmazzák, ellehetetlenítik avagy agyonhallgatják azt, aki valóban tehetséges, termékeny s fejjel magaslik a többiek fölé. A „közepesek diktatúrája” határozza meg a mindenkori irodalmi „kánon”-t, s „az újdánci neofita titánok” – ledöntve piedesztáljáról Minden Előtűk járt Nagyságot – a maguk javára mindig újjászervezik a középszerűség, „a tehetségtelen termékenység” és „a tehetséges meddőség” uralmi hálóját (*A tehetség nincstelenjei, Kultúrkuimász, Omninescencia, Poszt-neofiták, A meddőség apostolkodása* stb.).

Bármily hihetetlen is: a Kossuth-díjas és a hazai köztudatban mind ismertebbé váló Határ Győzőnek, aki minden lehetséges elismerést megkapott az utóbbi tíz évben, még ma is szép számmal hevernek kiadatlan kötetei az íróasztalán. A magyar államnak – úgy látszik – erre még mindig nem telt a büdzséből. Humorral, „felülnezetből” szemléli az egykori barátok áskálódását, egymás elleni gyilkos küzdelmét (a humor – a túlélés titka, az időskori alkotóképesség forrása!). Nincs benne „keresztényi” ájtatos megbocsátás, de „kirekesztését” is színpadias játékossággal kezeli: „ellenségeimnek? jaj de-hogy bocsátok / meg: az orgyilkosnál / duplán méretik / a rongy bűn – szakadjon rájuk dupla átok / ezer kín! halál a / teljes életig /... / egymás torkának ugorva mint a sáskák / és lerágva egymást... / porrá hulljanak!” (*Életseb – Zalán Tibornak, Opera Omnia, Kortárs, Tumultus – Pomogáts Bélának* stb.). Viszolygással szemléli, ahogy a múlt szennye feláradt, és a „sárdobálók” egymást okolják mindenért – hiszen „mindenki ott élt a Hóhéj Házában / kezére járt neki szorgoskodott / kosztkvártélyról végtére s igazában / Ó Hóhéj Urasága gondoskodott”. Lehet-e ilyen körülmények között csak „a másikat” „bűnös”-nek tartani? „Mi élők nem várjuk ki ennek a végét / patkzik a sok szó a zokszó a vád / és de mindenik – fene a mindenségét / a piszok fajzatának – megjátssza magát!” (*A Hóhéj Házában*)

Filozófus-költőnk felfogásában az alkotó – teremtő munka előfeltétele a szellem „szabad lengése” – vagyis az elfogulatlan, közvetlen „életérdekekhez” nem tapadó szemlélődés állapota: egyfajta belső magaslatról való alátekintés a nyüzsgő – erjedő „ember-tenyészetre”, s e sokadalom élettörvényeinek kutatása – feltárása, minden dogmától – előfeltevéstől mentesen. A SZABADLENGÉS c. ciklusban egy szuverén szellemiségű alkotó belső portréja rajzolódik ki (meditáció a forgandó – változó életről, az ezredforduló emberi – társadalmi valóságáról).

Az Idő Határ Győző filozófiai műveinek is alapproblémája (*Szélhárfa, Özön Közöny*). Költészetében csupán egyetlen aspektusa kap kiemelt szerepet: az, hogy valójában „nem létezik”. Hiszen nem más mint elme-konstrukció; „nincs eredetvidéke / nem folyik – / se belőle ki nem léphetsz” – „naptárkunyhóban nem lakik”, „nem kering a Földdel a Holddal se nem forgadoz intergalaktikális űr-korongokkal”, nem figyelmez a Prófétákra, sőt még „tulajdon tengésére” sem ; számára nincs Millennium! Tagolására nekünk, embereknek van szükségünk – a kronológiai határokat mi állítjuk fel, tájékozódásunk megkönnyítésére. A Szellem otthona viszont az Örökkévalóság

– túl minden tér- és idő-dimenzió: a végességbe nem lehet beszorítani a Végtelet. A Szellem embere tehát nem tapadhat az aznapiság, a mindennapok szempontjaihoz, az „itt és most” érdekeltségeihez, ha válaszolni akar az „örök emberi” vagy „közös emberi” létproblémákra. Csak így tudja megőrizni „irányjelző” szerepét (*Az idő*).

Az elme „szabadlengéses” állapotában – félálomban / félébrenlétben szinkronitásban érzékelhetők a különböző történelmi korok, amelyekben az emberi lét keretei nagyjából azonosak – tehát ismétlődő jellegűek. A Nagy Babilon, az Alagutásók palotája, a külvárosi síkatorok s a bennük árván – elveszette bolyongó emberek – az örök Babel: mind-mind alapvető mitikus szituációk, toposzok. Képzeld bármily fejlettnek is magunkat – „a kannibalizmus egy magasabb fokon visszatér”. A „mazochista emberiség” újra és újra leborul zsarnokai előtt, imádja megtizedelőit – megkínzóit – meggyalázóit (*Tanagra, Húsdaráló gép, Itató – csepegtető, Mazochista emberiség* stb.) Tehát a történelemben mindig valóra válnak rémálmaink! Erre int a latin közmondás: „Historia est magistra vitae”... Határ Győző, aki megélte az egymást váltó társadalmi formációk egylényegűségét (hiszen mind a Horthy- mind a Rákosi-korszakban ült börtönben!) – eme egy-lényegűséget / esetleges fokozati különbséget többrétegű – egyszerre reális-szürreális, sőt szimbolikus próza-szövegben jeleníti meg (*Udvarok*). A *Napudvar* a „barátságos” földi Pokol, ahol a fogoly-létre kárhoztatott „szabad” emberek róják köreiket; a *Holdudvarban* őr és rab vigyázzák egymás lépteit (a József Attila-i „fortélyos félelem” bilincsebe verten!); a *Földudvar* sötét lyukában pedig Platon gyermekei keringenek halásápadtan, kiábrándulva az „ideális állam”-ból. Helyüket „oda-fent” (a napvilágon) az „új gondolkozókkal” töltötték be (ezek: „filozófáló csizmadiák és bélésszabók”, „újdonszülött köpönyegforgatók”, „mammonsztinápolyi ügyvédek”, „öntudatos analfabéták” stb. stb.)

Nem volt tehát külön a „diadalmas”, forradalmakkal terhes, „új ember”-t ígérő XX. század sem a többinél! Szerencsére, az Idő garatján már végleg alápergett, történelemmé vált, „elnyűtte háborúit, elnyelte népeit /... / mi hetven évig állt s fölénkmeredt: a jéghegy / robajló rianással talpighasadt s letűnt /... / garatra ért hol a mulandóság lebillen / s szóró őrlétével a lét holttengerébe lép” (*Századvég*).

A KIÉNEKLÉS és a NAPLÁNG c. ciklusok ismét személyesebbek, ontológiai hangoltságúak. A költő már-már az Örökkévalóság távlatából tekint önmagára is; egyszerre súlytalanná válik az „itt-lét” s fontosabbá a tőle való búcsúzás.

Az Áttűnés: alakváltás, metamorfózis, amelyen egykor mindannyiúnknak át kell esnie (a szó Ovidius Metamorphoses-ére utal!). „Az eleven öröm-áram generátoráról / lekapszolják az életérlelőt”; s bár a való világ objektíve ugyanaz marad, szubjektíve nem észleljük többé. Nem véletlenül őrzik a mítoszok a halál utáni „örök élet” ígérését: az ember szeretné hinni s reméli, hogy alámerülve az óperenciás időtengerben, hosszú földi vándorútja végén hazatalál (*Richmond – Vasadi Péternek*). Ugyanakkor – „átváltozott” alakban – szerettei körében marad. Még a „hittelen”-ségéről elhíresült költő is azzal vigasztalja élete Párját, hogy távozásban is mellette marad: „itt lengek tengék térben és időben / szobroknak rendjét véled szemlélőben / soklángú csillár fényén gyulladok / a féltett fészek csigaházás öble / ölel palotásan most s mindörökre / nyúl át Bogárkám / itt vagyok (*Integető*). Természetesen, ez csupán a képzelet játéka. De a lélekházasságban élők holtuk után is összetartoznak: „virágablakból kertek-alja szélén / állj meg Bogárkám / itt vagyok”.

Az apa – anya – sirató, emlékidéző versek sora jelzi: Határ Győző felfogásában a „halálon-túli lét” valóban csupán az a lenyomat, amit az élők a távozóról lelkükben megőriznek – a holtak így nyerne „örökéletet” hozzátartozóik által (*Hamvvederre, Gyertyák, Az ő utolsó sírása, Boltozat* stb.). A maga vonatkozásában sem riasztja, hogy földi énje megsemmisül: „magam vagyok csillagsugár-vasútam: / az egyhelybenrobogás mind sebesebb – / amott a tejút szélére borultan / magamra robbant fekete lyuk lesz” (*Egyhelybenutazás*). Csendes, észrevétlen halálra vágyik (nem úgy, miként Petőfi egykoron!), mely álmában lepi meg. Ugyanakkor – mint minden Halhatatlan – sejtitudja, hogy az ő szellemfénye holta után is sugározni fog (*Jó halál, Öreg gyertyamártó dala* I-III.). Távozni-készülőben tehát szellem-rokonainak is üzen (*Lombfedezék* – Hamvas Béla emlékének, *Duruzsoló* – Weöres Sándornak, *Tudós öregapám* – Baránszky Jób Lászlónak, *Én-szindróma* – Vajda Endrének, *Oldaltükör* – Szántó Tibornak, *Betű* – Csatlós Jánosnak, *Lenyugvó nap* – Csorba Győzőnek, 75 utánra stb.). Ők, akik nem fértek be a földi keretekbe – túlnőnek azokon, hiszen szellemházajuk az Örökkévalóság!

Ez a feltámadás... Túllépve a kicsinyes kortársi közeg irigy – fojtogató gyűrűjén, porhüvelyükből kiszabadulván, alkotásaikban megtestesült szellemiségük új életre születik...

Határ Győző, akit nem tudtak bezárni a közepesek „karámjába”, szinte várja dadalmas „feltámadását”, mert tudja: szellemereje a halálban fog majd igazán felragyogni: „napláng-oltárán” elégve – legyőzi a halált! Azok, akik életben „túltengőnek” találták, munkáért elmarasztalták, meg fognak lepődni még: „számítástok balul / üthet ki: a napláng ha felgyúl vele / holott a fönix a hamvába hull / felernyőz! a hamvak: / élet-eleme” (*Napláng*).

Miután költőnk bejárta a személyes sors, a nemzet- és a világhely állapot köreit, felfedi előttünk az ember- és szellemgyilkos – azaz „luciferi” – XX. század valódi arculatát.

A KARKASSZBAN c. (kötetcímadó) ciklus kiemelkedő jelentőségű a lírai oeuvre-n belül. A versek egy része még az ötvenes években keletkezett (a költő raboskodása idején, avagy közvetlenül az után); többsége pedig későbbi „rémálom” arról a szörny-valóságáról, amelyben élnünk adatott – látszólag „szabadságban”, de valójában a Karkassz törvényeinek kiszolgáltatva. Eme vissza-visszatérő álmokban a Sötétség erői által uralt természetellenes világ jelenik meg, amelynek kaotikus borzalmát az álom-elemek kusza, montázs-szerű egybevetése a blaszfémia határait súroló, szarkasztikus nyelvezet közvetíti. A huszonnégy-tagú verspróza-ciklus tehát a fantasztikum eszközeivel jeleníti meg az abszurd világot, Bulgakov műveihez hasonlóan.

A „tömeg századának” legfélelmetesebb tapasztalata, hogy az /átlag/ember nem tud mit kezdeni a szabadsággal – valósággal kívánja, sőt elvárja, hogy irányítsák (mint bábokat – dróton mozgassák). Cserében ezért csak annyit kíván, hogy a mindennapi betevő falatja meglegyen. Így hát önként és gyanútlanul – „szabad” elhatározással! – veti alá magát a Karkassz farkastörvényeinek; ami az egész „világ-állapotra” (nem csupán a mi Köztes-Európánkra!) jellemző.

Eme „sírás – rívás – fogak – csikorgatása – ország”-ban minden érték – jóság – tisztaság a visszajára fordult. Egy Hórihorgas – „ördög-ojtott táncoló dervis”, „Nagyratörő Pojaca” – lekasabolja az „angyalképű kisfiú” fülecimpáját; míg nem a Megítélő parancsára ő maga is aláhull a Mélybe (*Vásár Ulémája*). Az elbeszélő / álmodó eleinte kívül és felül áll a Szörnyűségek Poklán; de aztán őt is elragadja egy fekete álomautó, s aláta-

szítják az életcsődbe jutottak iszonyatos kavalkádjába, ahol a reményvesztettek gurgulázó üvöltéssel, kárörömmel fogadják. A karkasszok itt „kergülten dörgölik egymáshoz a kosz-kor gyalázatát, mint bambaszemű sertések – ökrök – juhok a járhatatlan sártócsák közepére vert koszvakaró cölöpéhez [...] megmakacsodva az esztelen tisztulhatnékban és megtisztulhatatlanul”, kullancsok – rühatkák – szertevándorló tetvektől eléktelenítve (*Elragadtatásom, Palotacsend, A préda, Milliók helyett, Lincshangulat, Koszvakarók* stb.).

Hősünk aztán végül is kisétál álmából (s a Pokolfészekből) feleségével, ki megmenetésére sietett – ami szimbolikusan hazájából való távozásaként is értelmezhető. „Gyorsuló lélegzettel az infernális búzben” igyekeznek el-kifelé, „belegázolvást, neki a völgynek, vízmosásnak, élősvényes legelőnek /... / a lassúdad ocsúdás – hétrét-nyujtózkodó felébredés felé” (*A tisztségviselő*). A Karkassz-állapotba belesüppedt ország pedig továbbra is fenntartja a látszat-idillt („illetlenek lennének – vélekednek az emberek – ha felemlegetnének az alattunk – előttünk – velünk elúszó Államalakulat hajója recsegését”), s „ahogy a Titanicon, a rájuk tornyadzó jéghegy éléből – ormából mit sem látva a lejtőre ferdült hangversenydobogón, a közelgő tengervíznek háttal, alámerülésig, a Titanic szalonzenekarának is megadatott, hogy játssza, és játszotta a Dalt” – ugyanúgy, kart-karba öltve az idillben „mi is énekeljük el Offenbach Vasorrú bábájából – a Barcarólát!” Zenezóval s országos csinnadrattával süllyed tehát a nemzet saját pusztulásába – miközben önmagát ünnepli, nem hajlandó szembenézni valós helyzetével. Ez jellemző – Határ Győző véleménye szerint – egész XX. századi történelmünkre. A nemzeti „sorstragédia” forrása elsősorban mi magunk vagyunk, illuzórikus önszemléletünk taszít a sírba.

Egy 1994 novemberéből való álomkép arra figyelmeztet: a „Karkassz-visszafagyás” veszélye még nem múlt el felőlünk! Természetesen, itt sem csak rólunk van szó, hanem „Köztes-Európa” lehetőségeiről. Sőt: az egész világállapotról, hiszen a túlszaporodás miatt az emberiségnek egyszerűen nincs más lehetősége, mint megbéklyózni a személyes szabadságot, s mindenkit „beletaposni” a tömegtársadalomba (*Jégár, Összbolygókarantén a Karkasszban*). Ebből „kimenekülni” nem lehet semmiféle csillagközi űrutazással. „Ime a boldogtalan emberiség mit-sem-sejtő, foglyulejtett baromcsordája”. A „rémálom-jövő”: az egész Föld Karkasszá változik, 66 milliárdnyi lakossal, vissza-süllyedve a természetársadalom szintjére, megfosztva a minimális élettértől – féreggé zsugorodva, otthon helyett ki-ki beéri már egy ágyfiókkal is. Az eltömegesedés a csupasz ösztönszintre redukálja az embert, elpusztítva minden magasabbrendű élet-igényességét, kannibalizmusra – egymás felfalására – készíti az elállatiasult „csordát”. Aki mégis megkísérli megőrizni személyi szabadságát, azt brutálisan „megfegyvelmezik”, testét – lelkét megalázzák, kiölik belőle önértetét s álmait (*Ágyrajáró emberiség, Belterjes kültermek, Haszekihürrem* stb.).

A ciklust *Lectori salutem* zárja : költőnk A Mentül Nyájasabbhoz fordul, lelépőben a Világszínpadról – meghajol előtte, hamiskásan összekacsint vele: „huncut szerrel szerzett verseimben / itt is kedved kerestem – szívem hasad: / itt válnunk kell a függöny rám legördül /... / farewell! kegyes légy Mentül Nyájasabb / Mentül Nyájasabb!” Vagyis: talán mégsem kell egészen komolyan vennünk rémlátomásait! Lehet, hogy ez /is/ komédiás-játék csupán!...

A SZÍNPADI LÍRA c. záróciklus is ezt látszik igazolni: a költő „bohóctréfáiból” kapunk itt ízelítőt. „Sírónevető” Harlekin ő maga is: tragikus fehér-bohóc, ki komé-

diába oldja fájdalmát, hogy megnevetesse – megörvendeztesse – sorsuk háttér-összefüggéseire rádöbentse embertársait. Lelke mélyén talán még náluk is jobban szenved – értük, helyettük, miattuk is: „bennem játszódik pereg ez a dráma / nagy-nagyon egy személyes színpadon / a szereposztás tolongó magánya / mindent arcom titokzatába von /... / göncöm rángásából ki ne találják / morgásomból elmenet aki lát / hogy színpadomon vergődí drámáját / ez a vérebben vergődő világ” (*Jupiterlámpák*).

Az ide sorolt versek zöme Határ Győző drámáinak betét-darabjai, amilyen világcsúfolók (a *Golghelóghiból*, *A majomházból*, *A libegőből*, a *Patkánykirályból*, a *Hernyóprémből*, a *Morzsatolvajból*, s az öregekkel drasztikusan leszámoló kor kíméletlen eldurvultságát fricskázó *Bunkócskából*, *Mamu a hamumondóból*). A vagabundos népi játékok és az európai abszurd elemei keverednek itt tréfás – de amúgy véresen komoly egyvelegben.

A verbális játékoság, a szó-gyökökből építkező nyelvi kreációk, hadarórigmusok, az akusztikai hatásra rájátszó rím- és ritmus-variációk a költői leleményesség és eredetiség olyan intenzitásáról tanúskodnak, amilyenre csak legkivételesebb poétáinknál van példa (Weöres Sándor, Juhász Ferenc). A nyelvkezelés módja (szó-tördelés, hangátvetések, szótag-dúsítások – variálások, különleges szóképzések stb.) próbára teszi a szavak, szintagmák teherbírását. A népköltészeti struktúrákat olykor a legbizarrabb, meghökkenítő tartalmakkal tölti fel (*A két elátkozott dala*, *A libegősök dala*, *Recepice*, *Vándorkoldus vén házaspár táncdala*, *Az egyszeri ember* stb.). Gyakran él vizuális eszközökkel is – elsősorban a strofa-szerkezet megbontásával, de olykor – olykor a szöveg-elrendezés egésze a „látható nyelv” szolgálatában áll (*A koldusbot-hallada*, *Aubade*, *Dal a csapodárságról*, *A duhajok dala*, *Rémületes szent-ének*, *Arabinda bűbájolása*, *Getra cigánybóhér epilógusa* stb.).

A világszínpadon az operett-díszletek mögött véres dráma zajlik: a születés – élet – halál körforgásában a „szenedő-kerék”-be zártan pergendez – forgadoz mindannyiánk élete, egybeszöve mások sorsával. A „haláltánc”- forgatagban kinek-kinek néhány fordulat jut csupán, s aztán vége a bálnak. De a kilépőt észre sem vesszük: „mulat a világ mulat / mulat a világ mulat / haláli jó a hangulat / mulat mulat mulat /... / mint a nap a havon elolvad / mindig voltak akik nem voltak /... / mindig lesznek akik nem lesznek / attól a világ még nem vesz meg /... / mulat a világ mulat / haláli jó a ! / haláli jó a ! / haláli jó a ! / mulat mulat mulat / mulat mulat mulat” (*A popmester dala* I-III.). Az „életcsődtömeg”-be jutottak groteszk levonulása a Világszínpadról meghökkenítő erővel döbönt rá bennünkre: az a „holnap”, amitől tartottunk, máris jelenné vált. Madách eszkimó-színe: mindennapi valóságunk. A Pokolkapu barlang tátott szájjal leleskedik ránk, elnyeléssel fenyegetve bennünket (*Golghelóghi alászállása*). Költőnk nem hisz abban, hogy a jövőnk más lehetne, mint a múltunk – vagyis a következő évezredben sem szabadulhatunk Sátán urunk „istenes áldásától”: „áll a világ ez a kurva világ – áll / kivraddig a Sátán úr apokalipszise /... / Oszladozzék ki-ki s míg meg nem hal, / – éljen a jámbor / Sátán úr nagyságos / nagyon gonosz jóvoltából” (*Golghelóghi gyalázatos megdicsőülése*).

Határ Győző tehát – bár nem vallási-mitológiai alapon, mégis – „apokaliptikus”-nak látja az ezredfordulót; ugyanakkor tisztában van vele: „megváltásra”, „Jézus második eljövételére” hiába vár az emberiség! A „hit-remény-szeretet” hármassága csupán szubjektív, bennünk élő vágykép, s teljességgel hiányzik a reális valóságból. Eppen ezért ő ezt az üres valóságot világítja át a ráció fényével, erejével, hogy megkönnyítse

számunkra az eligazodást benne, bízva abban, hogy esetleg majd – a tisztánlátás segítségével – mégis találunk megoldást. Az „igazlátók” és „igazmondók” – nem pedig az illúzió-hintók! – tudnak rajtunk egyedül segíteni, ha egyáltalán még lehet segíteni rajtunk.

Ebben rejlik a Határ-líra kivételes szerepe és jelentősége: a „szent” és a „profán” olyasfajta elegyítéséről van itt szó, amely realitás-érzékünket, veszélyérzetünket növeli, s ezáltal tesz erősebbé, ellenállóbbá bennünket. Formakultúrája pedig nyilvánvalóvá teszi: az archaikus – ősi és a legmerészebb avantgárd formák tökéletes összhangban „megférnek” egymással, s a magyar nyelv alkalmas mindegyikük integrálására, szintetizálására. Így ez a lírai életmű összefoglal és további utakat nyit – a magyar költészet legkiemelkedőbb teljesítményei között a helye.

G. Komoróczy Eméke

KERÉK FERENC: ERDŐ MÉLYÉN